

января. – Режим доступа : http://n-europe.eu/article/2014/01/30/zhenskoe_prednaznachenie_ili_kak_v_belarusi_ekonomyat_na_sotsialnoi_sfere. – Дата доступа : 03.09.2017 г.

6 Вароніч, Т. Сацыяльны і палітычны статус беларускай жанчыны. У новай і найноўшай гісторыі / Т. Вароніч // Беларускі калегіум [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : http://old.belcollegium.org/lekcyji/historyja/varonicz_02.htm – Дата доступу : 05.09.2017.

7 Зарэцкі, М. Збор твораў. У 4 т. Т. 2. Голы звер : Аповесць. Сцежкі-дарожкі : раман / М. Зарэцкі. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1990. – 414 с.

8 Зарэцкі, М. Збор твораў. У 4 т. Т. 3. Вязьмо : раман; Сымон Карызна : Драм. аповесць / М. Зарэцкі. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1991. – 375 с.

А. Ф. БЯРОЗКА
(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

СПАВЯДАЛЬНА-ДЗЁННІКАВАЯ ПРОЗА У. ЖЫЛКІ: АСАБЛІВАСЦІ ПАЭТЫКІ

На матэрыяле дзённікавай прозы У. Жылкі ў артыкуле разглядаецца жыццёвы і творчы шлях паэта. Асаблівая ўвага аддаецца аналізу сістэмы светапоглядных устаноў аўтара, якія імаюць у чым абумовілі спецыфіку эстэтычнай праграмы яго творчасці.

У гісторыі кожнай еўрапейскай літаратуры былі вялікія мастакі слова, жыццё якіх завяршылася заўчасна. Яркі бліснуўшы на літаратурным небасхіле, яны пакінулі аб сабе вечную памяць у сэрцах і розумах многіх прыхільнікаў, якія з пакалення ў пакаленне шкадуюць аб нерэалізаваных да канца магчымасцях сваіх куміраў. Хвароба, фатальны збег абставін, самагубства – па гэтых і па многіх іншых прычынах абарвалася на паўслове жыццё не аднаго таленавітага пісьменніка і паэта. У памяці прыхільнікаў прыгожага пісьменства адразу ж усплываюць хрэстаматыйныя прыклады, якія запамнілася яшчэ са школьнай лавы. Ва ўзросце трыццаці сямі гадоў на руках сястры Ізабелы памірае найбуйнейшы прадстаўнік сімвалізму А. Рэмбо. На трыццатым годзе жыцця пры загадкавых абставінах спынілася жыццё рускага паэта, прадстаўніка новасялянскай паэзіі С. Ясеніна. 25 мая 1917 года ва ўзросце дваццаці пяці гадоў ад туберкулёзу лёг у магілу класік беларускай літаратуры М. Багдановіч.

Некаторым з такіх боскіх абраннікаў удавалася прадказаць свой смяротны час. У вершы “Я умру в крещенские морозы” М. Рубцоў напярочыў сваю гібель у студзені 1971 года. Іншыя, як, напрыклад, А. Адамовіч, дзякуючы дасягненням сучаснай медыцыны, валодалі практычна дакладнымі звесткамі пра дату сваёй смерці. Ubачыўшы на экране разрэз свайго сэрца, беларускі пісьменнік прымае рашэнне адмовіцца ад аперацыі, якая гіпатэтычна магла падоўжыць яго зямное існаванне яшчэ на 5-10 гадоў, у імя гарантаванага года жыцця, прысвячаючы яго завяршэнню сваіх творчых планаў. Трэція, адганяючы думку пра магчымую смерць, жывуць да апошняга імгнення паўнаважным жыццём, выношваючы планы новых твораў. Раптоўная смерць такіх мастакоў слова прымушае ўспомніць вядомую мудрасць: “Чалавек – цацка ў руках лёсу”. Паказальным прыкладам у гэтай сувязі можа служыць жыццёвы і творчы шлях І. Талькова. Вядомы расійскі паэт і музыкант піша верш у памяць аб загінуўшым у аўтакатастрофе В. Цою, яшчэ не падазраючы, што 6 кастрычніка 1991 года будзе забіты падчас выступу ў Палацы спорту “Юбілейны” ў Санкт-Пецярбургу. Аддаючы

даніну павагі свайму сябру і калеге, ён піша знакамітыя радкі, у якіх горыч ад страты вялікіх паэтаў пераплятаецца з прароцтвам, прадчуваннем уласнай гібелі:

А может быть, сегодня или завтра
Уйду и я таинственным гонцом
Туда, куда ушел, ушел от нас внезапно
Поэт и композитор Виктор Цой [1, с. 234].

У журботным спісе паэтаў беларускай літаратуры, якія заўчасна загінулі, асаблівае месца займае Уладзімір Жылка. Лёс адмераў яму сімвалічныя трыццаць тры гады жыцця, большая частка з якіх прайшла пад знакам штохвілінна пагражаючай смерці. У лютым 1919 года ў пачынаючага паэта здараюцца першыя прыступы сухотаў – хваробы 19 стагоддзя, што асіраціла не адну еўрапейскую літаратуру, у тым ліку і нацыянальную, якая страціла многіх таленавітых паэтаў і пісьменнікаў (М. Багдановіч, К. Каганец, І. Канчэўскі, Ядвігін Ш. і інш.).

Хвароба прыносіць У. Жылку не толькі невыносныя фізічныя пакуты (у паэта ўсё часцей ідзе горлам кроў), але і кардынальна змяняе сістэму яго светапоглядных устаноў. У красавіку 1924 года ў лісце да А. Луцкевіча ён дзеліцца сваімі назіраннямі: “Ніколі ў мяне не былі такія мужныя і цвярозныя настроі, як цяпер. Абавязаны імі толькі хваробе. І цяперашнія матывы вершаў зусім іншыя” [2, с. 258]. Тэма смерці, развітання з жыццём становіцца дамінуючай у творчасці паэта. У нязначнай у колькасным, але вельмі якаснай у мастацкіх адносінах творчай спадчыне У. Жылкі дзівіць засяроджанасць аўтара на дадзенай анталагічнай тэме, што можна заўважыць ужо на ўзроўні загалоўкавага комплексу створаных ім тэкстаў: “Смяротны пах”, “Я – грамнічная свечка прад Богам...”, “Божа, не шмат засталася...”, “Не складаць мне болей песняў...”, “Развітанне” і інш.

У вершах У. Жылкі няма нараканняў на лёс. Кожны іх радок становіцца ілюстрацыяй думкі паэта з ліста да А. Луцкевіча: “Жыццё чым далей становіцца балейшай пакутай” [2, с. 268]. Перажыўшы яшчэ ў 1923 годзе стан клінічнай смерці, ён змірыўся з непазбежнасцю свайго хуткага сыходу ў Вечнасць. З такога трагічнага светаадчування нараджаюцца геніяльныя і пранізлівыя сваёй шчырасцю паэтычныя радкі:

Ну хай жа, ну хай жа, пакінь,
Навошта трагедыя, поза.
Мы самі патрапілі ў згубную плынь,
Так прымем загубу цвяроза... [2, с. 130].

Яшчэ больш шчыры У. Жылка быў на старонках “Дзённіка”, хоць і не дасягнуў пры гэтым таго ўзроўню шчырасці, які адрознівае дзённікавыя запісы, напрыклад, К. Чорнага і А. Адамовіча. У гісторыі еўрапейскай літаратуры дадзеная жанравая форма, як правіла, становіцца запатрабаванай у тыя хвіліны, калі пісьменнік імкнецца выгаварыцца, падзяліцца сваімі патаемнымі думкамі. Стварыўшы для чытача аўру загадкавасці вакол свайго тэксту, У. Жылка так і не вырашыў, з якой жа сапраўднай мэтай ён звярнуўся да такой лёгкай, на першы погляд, жанравай формы: “Але цяпер пастанова: пісаць кожнага дня і не менш дзвюх старонак. У гэтым свая пэўная мэта, якую покі што захаваю” [2, с. 155]. Таму, верагодна, “Дзённік” і налічвае ўсяго некалькі старонак. Аўтар звяртаецца да яго несістэматычна, ад выпадку да выпадку. Тэкст ахоплівае толькі дзесяць дзён з трох гадоў жыцця беларускага паэта. “Дзённік”

абрываецца нечакана і нематывавана, пакідаючы ў душы чытача больш сумневаў і пытанняў, чым разгадак і разумення чалавечай прыроды У. Жылкі.

Аўтарская шчырасць пераплятаецца ў ім з самаўлюбёнасцю, з жаданнем захаваць у вачах нашчадкаў свой пісьменніцкі і чалавечы імідж. Міжволі напрошваюцца аналогіі са “Сповідзю” П. Верлена, які з першых старонак кнігі інтрыгуе чытача, абяцаючы яму ў хуткім часе распавесці падрабязную гісторыю сваіх узаемаадносін з А. Рэмбо, але, ледзь падвядучы апавяданне да гісторыі іх знаёмства, перапыняе тэкст на паўслове, нібы не вытрымаўшы маральнай адказнасці перад абранай жанравай формай, што ўзыходзіць да аднайменнага царкоўнаму сакрамэнту. Таму зусім не дзіўна, што за падобную няшчырасць публіка “аддзячыла” паэта за гэты твор мянушкай “хітры фаўн” [3, с. 6]. Падобная характарыстыка аўтарскай пазіцыі, безумоўна, не дапушчальная ў адносінах да У. Жылкі ў яго “Дзённіку”, бо дакладна невядома, ці рыхтаваў прадстаўнік новай беларускай літаратуры дадзены тэкст да публікацыі.

На старонках “Дзённіка” – асобай эпічнай жанравай формы – У. Жылка здолеў выказаць тыя ідэі, якія засталіся не да канца высветленымі ў галоўнай частцы яго творчай спадчыны – паэзіі. Шмат што ў ім засталася вызначаным толькі пункцірна, многае патрабуе дбайнай расшыфроўкі. Але не выклікае сумневу, што ў цэлым “Дзённік” – гэта бясцэнны дакумент, які дазваляе па-новаму зірнуць на чалавечае аблічча У. Жылкі.

У свой час Ж.-Ж. Русо адкрыў сваю кнігу прызнанняў эпатажнай заявай: “Я каштаваў жыцця сваёй маці, і маё ўласнае нараджэнне стала першым з маіх няшчасцяў” [4, с. 7]. Як і славуты французскі папярэднік, У. Жылка пачынае свой “Дзённік” з шакавальнай думкі: “Смерць саўсім не страшыць, нават больш: яна жаданая госця” [2, с. 154]. Чытач, знаёмы з паэзіяй У. Жылкі, наўрад ці здзівіцца такому нешараговаму аўтарскаму прызнанню, паколькі яно лейтматывам праходзіць праз многія яго вершы:

Як праб’е немінукая чвэрць,
Ах, якая прыгожая смерць [2, с. 130].

Прычына такога песімістычнага погляду на навакольную рэчаіснасць заключаецца не толькі ў слабым здароўі паэта. Вытокі гэтай трагедыі крыюцца значна глыбей: “Пужае жах жыцця – жорсткі і няўломны, няўмольны. Я баюся пустаты і хаосу, а яны паўнаўладны. <...> Ах! Як цяжка жыццё, які велізарны цяжар. Б’ешся ў ім, як муха ў павучэнні, і, мітуючыся, толькі больш заблытваешся...” [2, с. 154]. Падобныя думкі не маглі нарадзіцца ў галаве дваццацітрохгадовага юнака нечакана і беспадстаўна. Гэта рэфлексія чалавека над трагічнымі падзеямі айчыннай гісторыі, сведкам якіх яму выпала быць: рэвалюцыя 1917 года, разгром бальшавікамі Першага Ўсебеларускага кангрэса, абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі ў 1918 годзе, раздзел тэрыторыі Беларусі паміж Польшчай і СССР.

Асабістая жыццёвая трагедыя на фоне катаклізмаў у грамадскім жыцці краіны ператвараюць У. Жылку ў вялікага пілігрыма: вёска Макашы, Мір, Мінск, Багародзецк Тульскай губерні, Слонім, Клецшчы, Вільня, санаторый Бірштаны ў Літве, Дзвінск ў Латвіі, Прага. Жыццё паэта, як і ў яго славутага папярэдніка А. Міцкевіча, ператвараецца ў няспыннае падарожжа, вандроўніцтва, у выніку чаго ў яго фармуецца пачуццё адзіноты, адарванасці ад роднай зямлі: “Душыць і самотнасць – ні родных, ні блізкіх сяброў і прыяцеляў. Я на ўсім сваім кароткім шляху – адзін” [2, с. 160]. Тым не менш, аўтар не лічыць крыніцай усіх сваіх бед навакольную рэчаіснасць. Падобна О. Уайльд, які перажываў душэўны крызіс у сценах Рэдінгскай турмы, Ул. Жылка

прыходзіць да высновы, што “няшчасце і пакута заложаны не ў рэчах, а ў нас саміх. «Я», яго перажыванні твораць у нас і радасці і пакуту” [2, с. 154]. Зусім невыпадковым ў гэтай сувязі выглядае з’яўленне на старонках “Дзённіка” У. Жылкі слоў захаплення перад творчым подзвігам знакамітага ангельскага парадаксаліста.

Як вядома, О. Уайльд увайшоў у гісторыю літаратуры, у першую чаргу, як стваральнік геданістычнай філасофіі эстэтызму, якая разводзіла мастацтва і рэчаіснасць па розных полюсах. У. Жылка не толькі засвоіў урокі класіка еўрапейскай літаратуры, але і пабудаваў на іх аснове свой сімвал веры, сваё жыццёвае credo, падрабязна патлумачыўшы яго сутнасць на старонках “Дзённіка”. Як і О. Уайльд, ён бачыць сэнс чалавечага жыцця і сутнасць мастацтва ў Харастве: “Ляпей я раскажу аб сваім каханні, апошнім каханні. Каханка гэтая... і хто б мог падумаць... Хараство” [2, с. 155]. Ідэал у светапогляднай сістэме У. Жылкі не мае канкрэтнага ўвасаблення. Гэта мара, ілюзія паэта, з дапамогай якой ён прагне знайсці апору свайго сумнага жыцця: “Я нат не ведаю, што яно такое. Мне хочацца думаць, што Яно і ёсць вялікая сапраўдная рэальнасць, якое няма нат у навуцы” [2, с. 155]. У сітуацыі фізічнай няволі О. Уайльд ў споведзі “De Profundis” шмат увагі надаваў праблемам хрысціянства. Разважанні пра сэнс жыцця таксама вядуць У. Жылку да пошукаў шляхоў да Храму: “Толькі дужыя, здаровыя ходзяць без кія, а слабому трэ падперціся, трэба дапамога. Мо таму я так упарта шукаю падпоркі...” [2, с. 156]. Здабыццё веры ў кожнага чалавека адбываецца па-свойму. Для беларускага пісьменніка гэты шлях набывае прыярытэтнае значэнне пасля цяжкага, невылечнага ў той час захворвання: “Я ніколі не быў атэістам, але і ніколі не ўдзяляў справам веры вялікай увагі. Я быў захоплены жыццём, яго шумам, ахмялеў ад яго. А цяпер, калі праходзіць першы чад, звяртаюцца вочы мімаволі ў нейкія нябачаныя туманы, хочацца чуць нешта. Пытанне веры становіцца на чаргу” [2, с. 156]. У. Жылка разважае пра значэнне асобы Хрыста ў маральным удаканаленні чалавека, бачыць у ім сімвал сваёй трагедыі: “Люблю яго, як моладасць сваю, як казку, як легенду, як лёгкі сон, як летуценне... <...> Я не ведаю нічога болей харошага, вялікага, як неўміручы (ляпей сказаць) памершы і ўваскросшы Хрыстос” [2, с. 156].

Развіваючы свае думкі далей, У. Жылка, падобна Л. Талстому, які яшчэ ў маладосці марыў аб стварэнні новай рэлігіі, разважае пра магчымасць аб’яднання дзвюх краевугольных ідэй свайго жыццёвага credo ў адно цэлае, што прывяло б да з’яўлення асаблівай рэлігіі – рэлігіі Хараства: “Чаму дагэтуль няма рэлігіі хараства? Хараство – стымул праўды, волі і веды. Укараніся культ Хараства, і людзі былі б шчаслівымі. <...> Людзі жадаюць Хрыста новых высот, новага неба! Хрыстос Хараства прыйдзе хрысціць у імя Хараства формаў і духа, і ім спасемся!” [2, с. 164].

У хвіліны зваротаў да пытанняў веры У. Жылка падвяргае сябе бязлітаснаму самааналізу і самаасуджэнню: “...я зусім даўся духоўна, чарвяточына ўсярэдзіне, ад якое нудзіць светам цяжка” [2, с. 155]; “Як пагана чуць сябе хворым, слабым, няпрудкім на нагах. <...> Цяжка не жыць, а па-скацячы бытаваць...” [2, с. 158]. Паэт зноў і зноў вяртаецца да цэнтральнай думкі дзённікавых запісаў не толькі пра непазбежнасць, але і жаданасці сваёй хуткай смерці. Змучанае цела юнака, у якога нястомна “баліць і гарыць галава, баляць грудзі” [2, с. 160], марыць здабыць супакой: “Не хочацца нічога думаць. Ні аб чым летуценці, акрамя як аб Адвечным Сне” [2, с. 157]. Нядзіўна, што ў такім стане да чалавека прыходзіць думка пра самагубства: “Так часта прыходзіць здрадная, салодкая думка – прыскорыць канец. Гэта найлепшае выйсце...” [2, с. 160].

Як вядома, вартасць любога твора спавядальна-аўтабіяграфічнай прозы наўпрост залежыць ад ступені шчырасці яго аўтара. Аднак і празмерная чалавечая шчырасць часцяком можа стаць сур’ёзным недахопам тэксту. Вяршынным, класічным ўзорам

дадзенай літаратуры (напрыклад, “Сповідзі” Аўгустына Аўрэлія і Л. Талстога) адрознівае пачуццё меры, такту, разумны баланс аўтарскіх прызнанняў і замоўчванняў. Таму, верагодна, сучаснікі і нашчадкі Ж.-Ж. Русо, які задумваў сваю “Сповідзь” як самую шчырую кнігу еўрапейскай літаратуры, абвінавацілі яго ў граху душэўнага эгсібіцыянізму. Чытаючы “Дзённік” У. Жылкі міжволі пачынаеш лавіць сябе на думцы, што аўтар часам пачынае какетнічаць, перабольшваць свае недахопы, ператвараючы тэкст чалавечага дакумента ў месца для гульні з чытачом. Дакараючы сябе ў слабасцях, У. Жылка разлічвае выклікаць у чытача абсалютна супрацьлеглыя ацэнкі. Цяжка пагадзіцца і паверыць словам аднаго з найлепшых паэтаў пачатку 20 стагоддзя, калі ён дае сабе наступныя характарыстыкі: “Дурань я, дурань!” [2, с. 157]; “Заўважаю: каравы мой язык – і стыль” [2, с. 160]; “Наогул я не заўважаю за сабой жадных «талентаў», каб хоць адзін – а ні-ні! Чым пахвалюся: памяць, здольнасці да навукі, мастацтва, вялікая воля, здароўе – нічагусенькі няма!” [2, с. 161] і інш. У цэлым гэта не зніжае высокі мастацкі ўзровень “Дзённіка”, але прымушае чытача з асцярогай ставіцца да так званых прызнанняў аўтара.

Незадоўга да смерці У. Жылка напісаў свой апошні твор – развітальную паэму “Тастамент, або духоўніца, адпісаная Уладзімерам з Адама і Тацяны сынам Жылкавым люду паспалітаму на карысць і спажытак, пісьменству прыгожаму на росквіт і аздобу, а сабе ад добрых на ўспамін станоўчы і доўгі”, якая ўпершыню была надрукавана ўжо пасля смерці паэта (1942 г.). Восем гадоў, якія прайшлі з дня апошняга дзённікавага запісу, прынеслі паэту новыя расчараванні. Сярод шэрагу няшчасцяў, якія пераследвалі беларускага мастака слова (непрыманне паэзіі афіцыйнай крытыкай, сыход жонкі, расстанне з дачкой), асаблівым стаіць 1930 год, калі У. Жылка стаў адной з першых ахвяр беларускага адраджэння ад бальшавіцкіх рэпрэсій. Па прыгаворы суда паэта на пяць гадоў высялаюць у горад Уржум Кіраўскай вобласці, дзе ён працаваў настаўнікам.

У гэтыя гады ў У. Жылкі не застаецца надзей на лепшае. Ёсць толькі апошняе жаданне паміраючага чалавека – быць пахаваным у роднай зямлі, побач з магіламі сваіх продкаў:

Пара падумаць і пра кут:
На могілках зацішных Росы
Хачу спачыць ад каламут.
Сачыцьмуць мой спакой найпільней
Муры старой, каханай Вільні [2, с. 148].

Жыхары Старажытнага Рыма заклікалі чалавека памятаць пра смерць – Memento mori. Лёс У. Жылкі склаўся гэтак трагічна, што пасля ўсіх перанесеных выпрабаванняў думка пра смерць стала не толькі асновай яго жыццёвага credo, але і шмат у чым абумовіла спецыфіку эстэтычнай праграмы творчасці.

Спіс выкарыстанай літаратуры

- 1 Талькова, О. Ю. Игорь Тальков. Крестный путь / О. Ю. Талькова, В. В. Тальков. – М. : Алгоритм, Эксмо, 2006. – 400 с.
- 2 Жылка, Ул. Выбраныя творы / Ул. Жылка. – Мінск : Беларускі кнігазбор, 1998. – 358 с.
- 3 Яснов, М. «Вот он, я: что помню...» / М. Яснов // Верлен П. Исповедь: Автобиографическая проза, художественная проза. – М., 2006. – С. 5–14.
- 4 Руссо, Ж.-Ж. Исповедь / Ж.-Ж. Руссо. – М. : Захаров, 2004. – 704 с.